

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: «CİNAYƏT PROSESİ»

FƏNN: «DİO-da TƏHQİQAT»

Əyani təhsil

M Ü H A Z İ R Ə

MOVZU № 1. «DİO sistemində təhqiqatın anlayışı və vəzifələri».

Tərtib etdi: Polis Akademiyasının
«Cinayət prosesi» kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h,ü,f,d

Səyyad Ağayev

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilmişdir.
Protokol № _____ « _____ » _____ 2021-ci il

Bakı – 2021

GİRİŞ:

1. Təhqiqatın anlayışı və növləri. Təhqiqat və ibtidai istintaq.
2. DİO sistemində təhqiqatın aparılmasının vəzifələri və əhəmiyyəti.
3. DİO sistemində təhqiqatın təşkili.

NƏTİCƏ:

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 12 noyabr 1995-ci il maddə 24-71.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi. Bakı 2021, maddə 7, 47, 86, 214.
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin Kommentariyası. Bakı 2019-cu il haqqında» Qanunu. Bakı şəhəri, 28 oktyabr 1999-cu il. Maddə 3, 4, 15, 19.
5. Azərbaycan Respublikası DİN-in 26.08.2011ci il tarixli 555 nömrəli əmri «DİN-in Baş İstintaq və Təhqiqat İdarəsi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə»
6. Чувилева А.А. «Дознание в органах внутренних дел». Учебное пособие. Москва 1986 г.
7. В.М.Петренко. «Производство дознания». Москва 1965 г.
8. Mırağa Cəfərquliyev. «Cinayət prosesi». Dərslik (Xüsusi hissə). Bakı 2001.
9. Милиция как орган дознания. Киев 1989 г.
10. «DİO-da Təhqiqat» fənnindən mühazirələr toplusu (Dərs vəsaiti) Bakı 2010-ci il.
11. Azərbaycan Respublikası DİN-in 30.08.2011 ci il tarixli 560 nömrəli əmri «DİO-da təhqiqat işinin təşkilinə dair təlimatın təstiqləndirilməsi edilməsi barədə».
12. DİO-da təhqiqat fənnindən «Mühazirələr toplusu». Bakı 2010
13. DİO-da təhqiqat fənnindən “sxemlər albomu” adlı dərs vəsaiti. Bakı, 2013
14. Nazim Əliyev, Şöhlət Kərimov, Səyyad Ağayev “Daxili İşlər orqanlarında təhqiqat” Bakı, “Elm və təhsil” 2020, 320 səh
15. A.Ə.Teymurov. “Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə təhqiqat orqanlarının fəaliyyətinin müasir problemləri”. Bakı. “Hüquq Yayın Evi” 2015, 304s.

GİRİŞ

Cinayətlərin xəbərdar edilməsi, baş vermiş cinayətlərin üstünün açılması üçün DİO-nun üzərinə böyük vəzifələr qoyulmuşdur. DİO-da təhqiqatın aparılmasının əsasməqsədi hazırlanan və ya törədilən cinayət hadisələrinin qeydiyyatı, onların uçotu, hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırma aparmaqdan ibarətdir.

Təhqiqat orqanları adətən, Cinayət Prosesual Məcəlləsinə müvafiq olaraq cinayətlərin araşdırılmasını həyata keçirirlər. İbtidai istintaqı aparən müstəntiq obyektiv səbəblərdən cinayətin istintaqını həyata keçirə bilmədikdə, qısa müddət ərzində (10 gün ərzində) təhqiqat orqanı təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərini həyata keçirir (cinayətin izlərinin aşkar edilməsi və fiksəsi üçün) və bununla da, cinayətin vaxtında açılması üçün effektiv şərait yaratmış olur.

Həyata keçirilən təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərindən sonra toplanmış materiallar 10 gün bitdikdən sonra ibtidai istintaq orqanına göndərilir. Müstəntiq həmin materialları öz icraatına qəbul etdikdən sonra təhqiqat orqanı onun tapşırığı ilə lazımi istintaq və əməliyyat tapşırıqlarını da həyata keçirir. Bununla da, təhqiqatçı müstəntiqlə qarşılıqlı fəaliyyət göstərməklə, cinayətlərin istintaqında (ibtidai araşdırılmasında) qanunla üzərinə qoyulmuş vəzifələrin icrasını həyata keçirirlər.

Sual 1. Təhqiqatın anlayışı və növləri. Təhqiqat və ibtidai istintaq

Təhqiqatın aparılmasının əsas məqsədi baş vermiş cinayət hadisəsinin qeydiyyatını aparmaq, bütün halları tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırmaq, cinayətkarlıqla mübarizədə və hüquq pozuntusunun araşdırılmasında cinayət mühakimə icraatının vəzifələrinə riayət etməkdən ibarətdir.

Təhqiqatçı araşdırma apararkən daxil olmuş bütün məlumatların tədqiq edərkən qanunun tələblərinə, prokurorluq orqanlarının tələb və göstərişlərinə və həmçinin öz daxili inamına əsasən zəruri prosessual qərarlar qəbul edir.

Təhqiqatın anlayışını öyrənməmişdən öncə təhqiqatın ilk dəfə yaranmasını, onun inkişaf mərhələsini və qanunvericilikdə qeyd olunan formaları barədə bəzi məqamlara diqqət yetirək.

Belə ki, ibtidai araşdırmanın müstəqil sahəsi kimi təhqiqatın formalaşdırılması və sonrakı inkişafı Rusiya imperatorunun 8 iyun 1860-cı il tarixli fərmanı ilə bağlıdır. Həmin fərmanla məhkəməyəqədər icraatı tənzimləyən üç qanunvericilik aktı:

1. «Məhkəmə müstəntiqlərinin təsis olunması»;

2. «Məhkəmə müstəntiqləri üçün təlimat»;

3. «Cinayət və xəta ola bilən hadisələr üzrə təhqiqat aparılması barədə polisə təlimat təsdiq olunmuş və beləliklə də ibtidai istintaqın aparılması məhkəmə müstəntiqlərinə, təhqiqatın aparılması isə polisə həvalə olunmuşdu.

1864-cü ildə qəbul olunmuş Cinayət-mühakimə İcraatı Nizamnaməsinə əsasən, təhqiqat « ... cinayət haqqında onlara çatmış şayiə və məlumatların dürüst olub-olmamasının aşkar edilməsi üçün

polis tərəfindən aparılan ilkin araşdırma kimi müəyyən olunurdu. Yeni faktiki olaraq təhqiqat dedikdə, cinayət haqqında məlumatın polis tərəfindən aparılan ilkin yoxlanışı kimi nəzərdə tutulurdu.

Təhqiqatın sonrakı inkişaf mərhələsi ilə bağlı bir sıra dekretlər qəbul olundu ki, bunu da aşağıdakı ardıcılıqla göstəririk:

1. № Dekret 24.11.1917-ci il Çar məhkəməsinin ləğv edilməsi və seçiki əsasında xalq məhkəməsinin yaradılması elan edildi.

2. № Dekret 22.01.1918-ci il Cinayət işlərinin milli dildə aparılması və təqsirləndirilən şəxslərin müdafiə hüququnun təmin edilməsi.

3. № Dekret 20.07.1920-ci il məhkəmə aidiyyəti daha da genişləndirildi.

RSFSR-in 1922-ci il Cinayət-Proosessual Məcəlləsinin 98-ci maddəsinə əsasən, cinayətlərin araşdırılması üzrə təhqiqat orqanlarının fəaliyyəti iki formada:

1. ibtidai istintaqı məcburi olan,
2. yaxud ibtidai istintaqı məcburi olmayan işlər üzrə hərəkət etməsindən asılı olaraq fərqləndirilirdi.

Eynilə belə qayda 1977-ci il CPM ilə nəzərdə tutulurdu RSFSR-in 1977-ci il Cinayət-Proosessual Məcəlləsində, cinayətlərin araşdırılması üzrə təhqiqat orqanlarının fəaliyyəti iki formada:

1. ibtidai istintaqı məcburi olan,
2. yaxud ibtidai istintaqı məcburi olmayan işlər üzrə hərəkət etməsindən asılı olaraq fərqləndirilirdi.

Nəhayət 2000-ci il tarixdə qəbul olunan Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət-Proosessual Məcəlləsinin 214-cü maddəsində təhqiqatın 2 növü fərqləndirilir:

1. ibtidai istintaqı məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatı;
2. böyük ictimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat.

Təhqiqat orqanları cinayət-prosessual qanunvericiliyə müvafiq olaraq, ibtidai araşdırma orqanları olub, ibtidai istintaq orqanları kimi (müstəntiq) prosesual fəaliyyəti həyata keçirməklə, ünvanlarına daxil olmuş cinayət faktları ilə bağlı cinayət işlərinin araşdırılmasını həyata keçirirlər.

Beləliklə fikirlərimizi yekunlaşdıraraq təhqiqata aşağıdakı kimi anlayış vermək olar.

Təhqiqat—cinayətin izlərini müəyyən etmək, törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərin açılması və cinayətkarın aşkar edilməsi üçün təxirəsalınmaz istintaq hərəkətləri aparmaq məqsədilə cinayət-prosessual qanunla müəyyən edilmiş orqanlar və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyətdir.

Cinayət işlər üzrə təhqiqatı aşağıdakı təhqiqat orqanları və şəxslər aparırlar:

a) Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyət orqanlarının (təhqiqat orqanlarının) təhqiqatçıları—Azərbaycan Respublikasının həmin müvafiq icra hakimiyyəti orqanları müstəntiqlərinin səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayət işləri üzrə;

b) rəhbərlik etdikləri hərbi hissələrin, hərbi idarələrin, cəzaçəkmə müəssisələrinin həbsdə saxlanılma yerlərinin, dəniz gəmilərinin yerləşdiyi ərazidə (ərazi üzrə) törədilmiş cinayətlərə dair cinayət işləri üzrə müvafiq olaraq təhqiqat səlahiyyətlərini həyata keçirən hərbi hissə komandirləri, hərbi komandirləri, hərbi idarə rəisləri, cəzaçəkmə müəssisələrinin və ya həbsdə saxlama yerlərinin rəisləri, dəniz gəmilərinin kapitanları və digər müvəkkil edilmiş şəxslər.

c) əks-kəşfiyyat fəaliyyətinin təminatı həyata keçirilən hərbi hissələrdə, hərbi idarələrdə təhlükəsizlik orqanlarının səlahiyyətlərinə aid olan işlər üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının təhqiqatçıları;

ç) təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin aparılması şəklində təhqiqat cinayətin izlərinin müəyyən edilməsi və rəsmiləşdirilməsi

məqsədilə aparılır. Təhqiqatı apararkən Azərbaycan Respublikasının Cinayət - Prosesual Məcəlləsinin 147, 148, 153, 207, 209, 210, 226-232, 234, 236, 238-247, 264, 268-270, 273-276-cı maddələrinin müddəalarına müvafiq olaraq təhqiqatçı:

1) cinayət işini başlayır və bu barədə dərhal ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat verir;

2) şübhəli şəxs tutmaq, onun zərər çəkmiş şəxsin, şahidin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin, şahidlərin dindirilməsi, axtarış, müayinə (şəxsi müayinə) və götürmə kimi istintaq hərəkətlərini aparır;

3) cinayət işinin başlanmasından sonra 10 (on) gündən gec olmayaraq sonrakı araşdırmanın aparılması üçün cinayət işini istintaq orqanına göndərir;

4) cinayət işinin başlanmasından 10 (on) gün keçdikdən sonra müstəntiq və ya ibtidai araşdırmanı həyata keçirən prokurorun tapşırığı ilə ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərini aparır və ya əməliyyat-axtarış tədbirlərini həyata keçirir;

5) cinayət işinin başlanmasından 10 (on) gün keçdikdən sonra cinayət açılmamış qalarsa, cinayəti törətmiş şəxsin müəyyən və aşkar edilməsi, tutulması və müstəntiqə təhvil verilməsinə dair tədbirlər görür.

Cinayət - Prosesual Məcəlləsinin 286.6-cı maddəsinə müvafiq olaraq təhqiqatçı cinayət işi prokuror və ya müstəntiq tərəfindən icraata qəbul olunduqdan sonra təhqiqatçı ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərini, habelə müvafiq əməliyyat - axtarış tədbirlərini yalnız prokurorun və ya müstəntiqin göstərişləri ilə işlədiyi təhqiqat orqanı vasitəsilə həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 125-ci maddəsinə görə cinayət işləri üzrə ədalət mühakiməsi ölkəmizdə məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir. Cinayətin törədilməsində təqsirli bilinən şəxslərə yalnız məhkəmələr cəza (cinayət-hüquq xarakterli tədbirlər) təyin edə bilər. Məhkəmənin çıxardığı yekun qərarların ədalətli olması

üçün məhz cinayət işi üzrə bütün halların obyektiv və qərəzsiz araşdırılması tələb olunur. Bununla əlaqədar olaraq cinayətin izləri ola bilən istənilən təzahürlərin (obyektlərin) aşkar edilməsi, fiksəsi və götürülməsi üçün müvafiq hərəkətlərin edilməsinin zərurəti yaranır (axtarış, götürmə, ekspertiza və s.). Bu hərəkətlərin məhkəmə iclası zamanı operativ keçirilməsi qeyri-mümkündür. Məhz, bu səbəbdən müvafiq səlahiyyətli orqanlar tərəfindən bu hərəkətlər məhkəmə iclasına qədər realizə olunur. Bu orqanlar Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinə əsasən təhqiqat və ibtidai istintaq (müstətiqlər) orqanları adlanır.

Məhz, bu orqanlar bir qayda olaraq baş vermiş cinayət ilə bağlı ərizə və məlumatları qəbul edir və ya təhqiqat apararaq prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun vasitəsilə məhkəməyə göndərilir. Bu cür araşdırma ibtidai araşdırma adlanır. İbtidai araşdırma cinayət prosesinin müstəqil mərhələsi sayılır. Bu mərhələ cinayət işi başlamaq üçün qəbul edilmiş qərarla başlayır və təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə təqdim edilməsi ilə başa çatır. Əgər cinayət işinə ibtidai istintaq (ibtidai araşdırma zamanı) zamanı xitam verilərsə, icraat bu mərhələdə bitmiş hesab olunur. İbtidai araşdırma cinayət prosesində 2 (iki) formada həyata keçirilir:

1. ibtidai istintaq formasında

2. təhqiqat formasında

Təhqiqat öz növbəsində 2 növə bölünür:

- ibtidai istintaqı məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatı;

- böyük ictimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat.

Qeyd etməliyik ki, ibtidai araşdırmanın III müstəqil formasının olması barədə hüquqi ədəbiyyatında müxtəlif fikirlər söylənilir. Buna misal olaraq, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin

XXXIX fəslində nəzərdə tutulmuş icraat misal göstərmək olar. Belə ki, adı çəkilən qanunun 293-cü maddəsindən 297-ci maddəsinə kimi, böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatı nəzərdə tutulmuşdur (qüvvədən düşmüş cinayət prosessual qanunvericiliyində bu icraat məhkəməyədək protokol formasında həyata keçirilən icraat adlanırdı).

Fikrimizcə, adı çəkilən icraatın ibtidai araşdırmanın müstəqil forması olması barədə fikirlərlə razılaşımaq olmaz. Belə ki, icraat yadnız cinayət işi başlanması və ya rədd edilməsi barədə qərarın çıxarılmasına qədər olan hazırlıq və yoxlama hərəkətlərini əhatə edir.

Təhqiqat və ibtidai istintaq

Təhqiqat və ibtidai istintaq cinayət prosesində ibtidai araşdırmanın formaları kimi müəyyən olunmuşdur. Bununla da, onların hər ikisinə ümumi cəhətlər xarakterikdir.

1. cinayətkarlıqla mühafizədə eyni vəzifələr;
2. cinayətin bütün əlamətləri olduqda, cinayət işinin başlanması üçün bərabər vəzifələr (öz səlahiyyətləri çərçivəsində);
3. vahid cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliyinə əsasən, fəaliyyətin həyata keçirilməsi;
4. istintaq hərəkətlərinin realizəsi zamanı vahid prosessual formaya riayət;
5. müəyyən olunmuş faktların sübuti əhəmiyyət kəsb etməsi hər iki ibtidai araşdırma forması üçün eynidir.

Bütün yuxarıda sadalananlarla yanaşı, təhqiqat və ibtidai istintaq arasında fərqlər də mövcuddur. Bütün bunlardan irəli gələrək, qanunverici (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsində) bu icraatın aparılması üçün ayrı-ayrı orqanlar nəzərdə tutulmuşdur (Cinayət Prosesual Məcəlləsi, maddə 214).

Təhqiqat və ibtidai istintaq arasında olan qarşılıqlı əlaqənin vəziyyətinin müəyyən edilməsi üçün təhqiqat 2 (iki) müxtəlif istintaq

hərəkətinin kompleksini əhatə edir. Başqa sözlə desək, cinayət prosesində təhqiqatın 2 növü fərqləndirilir:

1. ibtidai istintaqı məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatı;

2. böyük ictimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat.

Bir halda təhqiqat və ibtidai istintaq ibtidai araşdırmanın müxtəlif mərhələləri sayılırlar. Burada təhqiqat I, ibtidai istintaq isə növbəti, yəni II mərhələ sayılır. Burada təhqiqat ibtidai istintaqa münasibətdə təbəçilik münasibətidir. Onlar arasındakı fərq, eyni cinayət işinin istintaqı zamanı onların səlahiyyətlərindəki fərqlər ilə izah olunur (təhqiqatçı və müstəntiqin səlahiyyətlərinin fərqi). Bu zaman təhqiqat aparılmaya da bilər. Belə ki, müstəntiqin özü cinayət işi başlaya bilər, yaxud da müvafiq qərarla materialı (cinayət işi öz icraatını qəbul edə bilər).

İki halda isə, yəni ibtidai istintaqı məcburi olmayan icraatda təhqiqat müstəqil xarakterə malik olur. Bunlar arasındakı fərq isə cinayətlərin kateqoriyasına görə ayırd edilir.

Təhqiqat və ibtidai istintaq arasındakı fərq barəsində danışarkən, müddət amilinə də diqqət yetirmək vacibdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 218.1-ci maddəsinin tələblərinə əsasən, təhqiqat hər bir halda cinayət işinin başlanmasından ən gec 10 (on) gündən artıq olmayan müddətə başa çatdırılmalıdır.

Cinayət işi üzrə ibtidai istintaq cinayətlərin kateqoriyasından asılı olaraq aşağıdakı müddətlərdə başa çatdırılmalı və Cinayət Prosesual Məcəlləsinin tələbləri ilə nəzərdə tutulmuş əsaslar və hallar olduqda isə müvafiq qanunla müəyyənləşdirilmiş müddətə uzadıla bilər:

1. böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə – cinayət işinin başlanmasından ən gec 2 (iki) ay keçdikdən sonra;

2. az ağır cinayətlər üzrə – 3 ay keçdikdən sonra;

3. ağır cinayətlər üzrə – 3 ay keçdikdən sonra;

4. xüsusilə ağır cinayətlər üzrə – 4 ay keçdikdən sonra.

Müstəntiq yalnız istisna hərəkətləri həyata keçirə bilər. Təhqiqat isə ayrı-ayrı hallarda həm istintaq, həm də əməliyyat-axtarış tədbirlərini realizə edə bilər.

Təhqiqatçı cinayət-prosessual qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada aşağıdakı istiqamətlər və prinsiplər üzrə fəaliyyət göstərirlər.

1. Cinayətlərin tezliklə acılması və bütün halların hərtərəfli araşdırılması, cinayət törətmiş şəxslərin ifşası və məsuliyyətə cəlb edilməsi.

2. Cinayətlər nəticəsində vurulmuş maddi ziyanın ödənilməsi üçün vaxtında tədbirlər görülməsi.

3. Cinayətin törədilməsinə imkan yaradan halların (səbəb və şəraitin) müəyyən edilməsi və aradan qaldırılmasına yönələn tədbirlər.

Sual 2. DİO sistemində təhqiqatın aparılmasının vəzifələri və əhəmiyyəti

İbtidai araşdırmanın bir forması kimi təhqiqat öz əksini ibtidai istintaq kimi Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsində tapmışdır. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 214-cü maddəsi təhqiqatı aparan şəxslərin və orqanların dairəsini müəyyən edir.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyi təhqiqatın aparılmasının 2 (iki) formasını müəyyən edir:

1. ibtidai istintaq məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatı;

2. böyük ictimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat.

Qeyd etdiyimiz təhqiqatın birinci formasında təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi məcburidir. Bunun əsas məqsədi isə, baş vermiş cinayətin izlərinin aşkar edilməsi onların tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılmasından ibarətdir. Məsələn, şübhəli şəxsi tutmaq, onun zərərçəkmiş şəxsin, şahidin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin, şahidlərin dindirilməsi, axtarış, müayinə, şəxsi müayinə və götürmə kimi istintaq hərəkətlərinin aparılması aiddir.

Rusiya Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 223-cü maddəsi təhqiqat cinayət işi başlamasından 30 gün müddətinə aparılır. Bu müddət prokuror tərəfindən 30 gün müddətinə qədər artırıla bilər.

Əgər şübhəli şəxs barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilibsə onda ittiham aktı 10 gün müddətində tərtib olunmalıdır.

Bu cür təhqiqatın aparılmasında təhqiqatçı təhqiqat başlaması barədə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat verməlidir.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyi təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin aparılması şəklində həyata keçirilən təhqiqat üçün 10 (on) gün müddətini müəyyən etmişdir. Burada 10 (on) gün müddət məlumatın qeydiyyata alınması başlanmasından hesablanır.

Təhqiqatçı cinayət işinin başlanmasından sonra 10 (on) gündən gec olmayaraq sonrakı araşdırmanın aparılması üçün topladığı bütün materialları istintaq orqanına göndərməlidir.

Cinayət işinin başlanmasından 10 (on) gün keçdikdən sonra müstəntiq və ya ibtidai araşdırmanı həyata keçirən prokuror tapşırıq verdikdə (cinayət işinin materialları ilə əlaqədar) təhqiqatçı, ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərini və ya həyata keçirən əməliyyat-axtarış tədbirlərini realizə edilməsi üçün təhqiqat orqanının (bölmənin, şöbənin) rəisi qapşısında vəsatət qaldıra bilər.

Beləliklə, cinayətlərin istintaqı (ibtidai araşdırma orqanlarından fərqli olaraq) təhqiqat orqanlarının yeganə funksiyası deyildir. Bununla yanaşı, bu orqanların prosessual fəaliyyətində təhqiqatın aparılması böyük yer tutur.

Təhqiqat orqanlarının qəbul etdikləri prosessual qərarlar öz hüquqi qüvvəsinə və əhəmiyyətinə görə istintaq orqanlarının qəbul etdikləri prosessual qərarlara bərabər sayılırlar. Cinayət-prosessual qanunvericiliyinə əsasən, təhqiqatçı təhqiqat orqanları və müxtəlif səlahiyyətli şəxslər apara bilər (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi, maddə 214.2). Qanunun mənasına görə səlahiyyətli şəxs cinayət işi üzrə təhqiqatçı aparan şəxs kimi çıxış edir. O, bu cinayət işi üzrə şəxsən istintaq aparmaq və bunun üçün müvafiq qanunla nəzərdə tutulan prosessual qərarla qəbul etmək hüququna malikdir. Vəzifəli şəxs cinayət işinin istintaq üzrə öz təbəçiliyində olan şəxslərə (təhqiqatçı aparan şəxslərə) tapşırıqlar vermək və təhqiqatçı həyata keçirən şəxslərin hərəkətləri və qəbul etdiyi qərarlara nəzarət etmək hüququna da malikdirlər.

Təhqiqatı aparan şəxs–təhqiqat orqanı rəisinin tapşırığı ilə cinayət işi üzrə təhqiqatı həyata keçirən vəzifəli şəxsdir.

Qeyd etmək vacibdir ki, bu tapşırıqları aldıqdan sonra, göstərilən şəxs cinayət-prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hüquq və vəzifələrə malik olur.

Təhqiqatın vəzifələri – təhqiqatın tərəfindən araşdırma aparılarkən və aidiyyəti qərarların qəbul olunması zərurəti yaranarkən daxil olmuş məlumatları qeyd alır, kifayət qədər əsas və səbəblər olduqda cinayət işi başlayır, cinayətin acılması, işin tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılması, həmçinin cinayət nəticəsində dəymiş ziyanın miqdarın və xarakterin müəyyən edib və onların ödənilməsi üçün qanuni tələblər görür.

Təhqiqatın vəzifələri dedikdə, təbii ki, cinayət-mühakimə icraatının vəzifələri başa düşülməlidir. Çünki, təhqiqat cinayət-mühakimə icraatının həyata keçirilməsinin bir növüdür. Bu vəzifələr aşağıdakılardır:

- a) şəxsiyyəti, cəmiyyəti və dövləti kriminal qəsdlərdən mühafizə etmək;
- b) baş vermiş cinayətləri tezliklə açmaq, cinayət təqibi ilə bağlı bütün halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmaq;
- c) həqiqi və ya ehtimal olunan cinayət törədilməsi ilə bağlı şəxsiyyəti vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə edilməsi hallarından qorumaq;
- ç) cinayət subyektlərini ifşa etmək və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək.

Ümumiyyətlə, təhqiqatın vəzifələri sırasına qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi, cinayətlərin xəbərdar edilməsi, baş vermiş cinayətlərin tezliklə açılması və əsasən də, vətəndaşların pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpa edilməsinə yönəlir.

Əgər təhqiqatın vəzifələri sırasına aid edilən hər bir təzahürü aydınlaşdırsaq, buraya baş vermiş cinayətin izlərinin aşkar edilməsi, bərkidilməsi və götürülməsi, cinayətin törədilməsində şübhəli bilinən

şəxslərin tutulması və ədalət mühakiməsi orqanlarına verilməsi və s. kimi hallar əsas yer tutacaqdır.

Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 86.7-ci maddəsində sadalanmış bir sıra təşkilati xarakterli səlahiyyətlərə də malikdir. O, təhqiqatçının səlahiyyətlərindən istifadə edərək ayrı-ayrı istintaq və digər prosesual hərəkətləri həyata keçirə bilər.

Lakin onun başlıca vəzifəsi təhqiqat orqanının, habelə ayrı-ayrı təhqiqatçıların normal fəaliyyətini təmin etməkdən ibarətdir.

Mühazirənin mətnindən görüldüyü kimi təhqiqatın vəzifələri cinayət mühakimə icraatının vəzifələri ilə eynidir. Çünki, təhqiqatçıda cinayət mühakimə icraatının əsas subyektlərindən biridir. Təhqiqatçının vəzifələri təkcə CPM-si ilə yekunlaşmır. DİO-nun təhqiqat aparatını tənzimləyən bir sıra əmr və təlimatlarda kifayət qədər məlumatlar qeyd olunub. Belə ki, cinayətlərin xəbərdar edilməsi üzrə DİO-nun təhqiqatçılarının fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətlər üzrə təsnifləşdirilir.

- cinayətlər barədə ərizə və məlumatlar üzrə təhqiqat icraatı və yoxlamalar zamanı onların törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitləri aşkar edir və müəyyən edilmiş qaydada onların aradan qaldırılmasına dair tədbirlərin görülməsi barədə müvafiq orqan, müəssisə və təşkilatlara təqdimatlar göndərir;

- cinayətin törədilməsinə yardım etmiş səbəb və şəraitlərin aradan qaldırılması barədə göndərilən təqdimatlar müəssisə və təşkilatların vəzifəli şəxsləri tərəfindən icra olunmadıqda qüvvədə olan qanunvericiliyə görə müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün prokurorluq orqanlarına məlumat verir;

- cinayətkar qsdlərdən zərər çəkmiş şəxslərin viktim davranışını dəyişmək məqsədilə profilaktiki fəaliyyət həyata keçirir;

- əmək kollektivlərində və əhali qarşısında hüquqi mövzuda məruzə və (cinayətin qurbanı olmuş şəxsin) mühazirələrlə çıxış edir, söhbətlər aparır;

- KİV-də çıxış edir.

Sual 3. DİO sistemində təhqiqatın təşkili

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin (maddə 214) təhqiqat orqanlarının dairəsinin müəyyən edərkən orqanların rəhbərlərini onlara aid edir, digər bir halda isə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları qismində isə Azərbaycan Respublikasının DİN-in Baş İstintaq və Təhqiqat İdarəsini və onun rayon, şəhər polis qurumlarındakı hissələrini müəyyən edir.

DİN-in təhqiqat aparatının strukturu aşağıdakı təsnifatı üzrə aparılır.

1. DİN-in Baş istintaq və təhqiqat idarəsinin (təhqiqat idarəsi).
2. NMR. DİN-in təhqiqat qrupundan.
3. Şəhər, rayon xətt polis idarə və şöbələrinin habelə digər orqanların təhqiqat şöbə, bölmə və qruplarından ibarətdir.

Cinayətkarlıqla mübarizə, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi sahəsində təhqiqat aparatının işi aşağıdakı istiqamətlər və prinsiplər üzrə təşkil edilir.

1. Cinayətlərin tezliklə açılması və bütün halların hər tərəfli araşdırılması, cinayət törətmiş şəxslərin ifşası və məsuliyyətə cəlb edilməsi.

2. Cinayətlər nəticəsində vurulmuş maddi ziyanın ödənilməsi üçün vaxtında tədbirlər görülməsi.

3. Cinayətin törədilməsinə imkan yaradan halların (səbəb və şəraitin) müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülməsi.

CPM əsasən təhqiqat orqanlarının subyektləri aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir.

1. Təhqiqat orqanının rəhbəri;
2. Təhqiqatçı;
3. təhqiqat orqanının digər əməkdaşları.

1. Təhqiqat orqanının rəhbəri CPM-in tələblərinə əməl edilərək öz səlahiyyətləri daxilində: (CPM 86-7-ci maddəsi)

- törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatların qeydiyyatına alınmasını təşkil edir, onlara baxılmasını, cinayət işi üzrə təhqiqatın və ya ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin aparılmasını təhqiqatçıya, yaxud təhqiqatçılar qrupuna tapşırır;

- təhqiqatçının cinayətin açılması, araşdırılması və qarşısının alınması üçün vaxtında müvafiq tədbirlər görülməsinə nəzarəti həyata keçirir;

- öz səlahiyyətləri daxilində fəaliyyət göstərən prokurorun təhqiqat və əməliyyat-axtarış orqanlarının fəaliyyətlərində qanunların icra və tətbiqini yoxlamaq imkanını təmin edir, habelə prokurorun və müstəntiqin göstərişlərinin və qərarlarının icrası üçün müvafiq tədbirlər görülməsini təşkil edir.

- məhkəmə qərarlarının yerinə yektilməsinə təşkil edir.

2. təhqiqatçı – cinayət təqibini həyata keçirərkən təhqiqatçı qanunun tələblərini rəhbər tutaraq, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişlərinə və öz daxili inamına əsaslanaraq, zəruri prosesual qərarlar qəbul edir, öz səlahiyyətləri daxilində istintaq və ya digəro prosesual hərəkətləri həyata keçirir.

Təhqiqatçı CPM-in 86.2-ci maddəsinə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir.

1. Törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatlara baxmaq, kifayət qədər səbəblər və əsaslar olduqda cinayət işi başlamaq, işi öz icraatına götürmək, cinayətin açılması, işin hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün zəruri tədbirlər görmək

səlahiyyətləri daxilində bütün istintaq və ya digər prosesual hərəkətləri həyata keçirmək;

2. şübhəli şəxsə tutulduğu andan hüquqlarını bildirmək və tutulmasının səbəblərini izah etmək;

3. Şəxsin tutulduğu andan müdafiəsinin yardımından istifadə hüququnu təmin etmək (CPM-in 153.2.5-153.2.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun olaraq);

4. Qanuni əsaslar olmadan və ya 48 saatdan artıq tutulan şəxsi azad etmək;

5. müvafiq şəxsləri cinayət işi üzrə zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı və ya mülki cavabdeh qismində tanımaq;

6. Cinayətin törədilməsi nəticəsində vurulmuş maddi ziyanın ödənilməsi, habelə tətbiq oluna biləcək əmlak müsadirəsinin təmin edilməsi üçün tədbirlər görmək;

7. Prokurora və ya məhkəməyə yazılı və ya şifahi izahatlar vermək və s.

CPM-in 86.4-cü maddəsinə əsasən təhqiqatçı aşağıdakı hüquqları həyata keçirir.

1. hadisənin şahidlərinin izahatları almaq, hadisənin baş vermə şəraiti ilə tanış olmaq, hadisə və onunla əlaqəsi olan şəxslər barəsində məlumatları əks etdirən sənədləri və digər materialları tələb etmək;

2. şübhəli şəxsi tutmaq, onu zərər çəkmiş şəxsi, şahidi dindirmək. Ekspertiza təyin etmək, tanınmaya təqdim etmək, baxış, axtarış, götürmə, müayinə (şəxsi müayinə), üzləşdirmə, istintaq eksperimenti kimi təxirə salınmaz istintaq hərəkətlərini aparmaq;

3. Dövlət orqanlarından təcrüməcinin, mütəxəssisin, ekspertin ayrılmasını tələb etmək, şəxsin razılığı ilə onların müvafiq istintaq hərəkətlərində hal şahidi, tərcüməsi, mütəxəssis və ya ekspert qismində cəlb etmək;

4. müvafiq təhqiqat orqanına cinayətin açılması, itkin düşmüş şəxsin və ya əmlakın tapılması üçün əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsini tapşırmaq və görülmüş tədbirlər barədə məlumat almaq;

Əsas təhqiqat orqanı kimi daha çox prosesual fəaliyyətlə polis məşğul olur.

Təhqiqatçının fəaliyyəti (DİO-da polis) əsasən Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi və DİN-in Baş İstintaq və Təhqiqat İdarəsinin Əsasnaməsi ilə, eləcə də, DİN-in digər normativ aktları ilə tənzimlənir. Belə ki, RPI-in və RPŞ-in rəisləri təhqiqatçılara metodiki və təşkilati cəhətdən yardım göstərməklə, onların işlərinin təşkiliində iştirak edirlər.

Təhqiqatçıların fəaliyyətinin təşkilində əsas yerlərdən birini Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 86.7-ci maddəsinə görə təhqiqat orqanının rəhbəri tutur. O, öz səlahiyyətləri daxilində törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatların qeydiyyatına alınması təşkil edir, onlara baxılmasını, cinayət işi üzrə təhqiqatçı və ya ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin aparılmasını təhqiqatçıya, yaxud da təhqiqatçılar qrupuna tapşırır.

Təhqiqat orqanının rəhbəri təhqiqatçının cinayət açılması, araşdırılması və qarşısının alınması üçün vaxtında müvafiq tədbirlər görməsinə nəzarəti həyata keçirir və s.

Təhqiqat orqanı kimi fəaliyyət göstərən polisdən sonra həbsdə saxlama yerləri və cəzaçəkmə müəssisələridir. Bu yerlərdə törədilən cinayətlərin istintaqını müstəntiqlər həyata keçirirlər. Yalnız ibtidai istintaqı məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatının aparılması üçün adları çəkiləcn müəssisənin rəisləri və əməliyyat, ya da rejim hissəsinin vəzifəli şəxslərinə müvafiq tapşırıqlar verirlər. Burada həyata keçirilən təhqiqat ibtidai istintaq məcburi olan cinayət işləri üzə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin

icraatı formasında olur (Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi, maddə 214.1).

Təhqiqatçı icraat aparan zaman törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatlara baxarkən aşağıda sadalanan növ aidiyyətinə uyğun olaraq fəaliyyət göstərir.

1. Ərazi aidiyyəti – Cinayət - Prosesual Məcəllənin 216.1 maddəsində qeyd olunur ki, ibtidai araşdırma cinayətin törədildiyi yer üzrə (inzibati ərazi vahidi üzrə) aparılır. Məsələn, A-nın B tərəfindən Sabunçu rayonu ərazisində döyülməsi ilə bağlı cinayət hadisəsi baş verir. A-nın yaşayış yeri Xəzər rayonunun ərazisindədir və A Xəzər RPİ-nə müraciət edir. Lakin cinayət hadisəsi Sabunçu rayounun ərazisində törədildiyinə görə Xəzər RPİ-nin əməkdaşları toplanılan materialları baxılması üçün cinayətin törədildiyi yer (ərazi) üzrə Sabuncu RPİ-nə göndərilir.

2. Növ aidiyyəti – Cinayət – Prosesual Məcəllənin 214.4-cü maddəsində qeyd olunur ki, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində təhqiqat Azərbaycan Respublikası CM-in 127.1, 128-132, 174-176, 177.1., 186,1., 187.1., 187.2.,196.1.,197.1. və 201.1.

(ƏLAVƏ OLUNAN CM – in 185.1 ,188, 200.1, 221.1, 256.1, 256.2, 258.1, 258.2, 259.1, 263.1, 326.1)

maddələri ilə nəzərdə tutulmuş böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə aparılır.

3. Şəxslərə görə aidiyyət – aidiyyətin bu növü özündə iki elementi birləşdirir.

A) icraatı aparan subyektlərin təsnifatı. Buraya DİN-in təhqiqatçıları, təhqiqat səlahiyyətini həyata keçirən hərbi hissə kmandirləri və hərbi idarə rəisləri, cəzasəkmə müəssisələrinin və həbsdə saxlama yerlərinin təhqiqatçı səlahiyyətlərini həyata keçirən rəisləri, dəniz gəmilərinin təhqiqatçı səlahiyyətlərini həyata keçirən kapitanları, hərbi hissələrin, hərbi idarələrin, cəzaçəkmə müəssisələrinin, həbsdə saxlama yerlərinin

və dəniz gəmilərinin təhqiqat aparmaq üçün müvəkkil edilmiş əməkdaşları (Təhqiqatçılar) əks-kəşfiyyat fəaliyyətini həyata keçirən MTN-nin əks –kəşfiyyat xidmətinin təhqiqatçıları aiddir.

b) ikinci element isə qanunla nəzərdə tutulmuş əməli törədən şəxslərin təsnifatını təşkil edir. Buraya həm hərbi qulluqçular, həm də mülki vətəndaşlar aiddir. Məsələn, mülki vətəndaş hərbi hissədən əmlak oburlayıb satarkən polis əməkdaşları tərəfindən tutulur. Araşdırma aparıldıqdan sonra toplanılan bütün materiallar cinayətin törədildiyi yer üzrə hərbi hissə komandirinə göndərilir.

4. Alternativ aidiyyət – aidiyyətin sonuncu bu növü onunla xarakterizə olunur ki, törədilmiş əməlin eyni vaxtda bir neçə orqana aid olması ilə bağlı olur. Məsələn, vətəndaş B mağazindən bir ədəd «QUARTZ» markalı qol saatin oğurlayır, bir müddətdən sonra isə hərbi hissədən də bir əşya oğurlayır. Bu zaman toplanan bütün materiallar baxılması üçün hərbi cinayətin araşdırılması üzrə aidiyyəti orqanlara göndərilir (məsələn, hərbi hissəyə və ya hərbi prokurorluğa)

NƏTİCƏ

Təhqiqat və ibtidai istintaq orqanlarının fəaliyyətində qanunçuluğa ciddi əməl edilməsi istintaqın keyfiyyətinin yüksəldilməsi və məhkəmənin çıxaracağı hökmün ədalətli olması üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Cinayət-prosessual qanunun şübhəli şəxsin və ya təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarının təminatına və yaxud ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin aparılması və rəsmiləşdirilməsi qaydasına aid olub-olmamasından asılı olmayaraq, onun hər bir göstərişinə ciddi əməl edilməsi zəruridir.

Azərbaycan Respublikasının 28 oktyabr 1999-cu il tarixli «Polis haqqında» Qanunu ilə polis vəzifələrinin yerinə yetirilməsində dövlət orqanlarının, yerli özünüidarəetmə orqanlarının və ayrı-ayrı şəxslərin iştirakını zəruri hesab edir. «Polis haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinə əsasən:

1. dövlət hakimiyyəti orqanları və yerli özünüidarəetmə orqanları polisə öz vəzifələrini yerinə yetirməkdə kömək göstərməli;

2. hər bir şəxs polisə öz vəzifələrini yerinə yetirməkdə kömək göstərə bilər. Polis üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirmək üçün heç kəsi əməkdaşlığa məcburi cəlb edə bilməz;

3. hazırlanan, törədilən və ya törədilmiş cinayət barəsində xəbəri olan hər bir şəxs bu barədə polisə məlumat verməlidir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş hallarda bu məlumatların verilməməsi cinayət məsuliyyətinə səbəb olur;

4. polis əməkdaşı olmayan dövlət hakimiyyəti orqanlarının əməkdaşları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada ictimai asayişin və təhlükəsizliyin təmin olunması işinə cəlb edildikdə, bu sahədə polisin vəzifələri onların da üzərinə qoyulur. Belə olduğu halda polis əməkdaşları üçün nəzərdə tutulmuş hüquqi, maddi və sosial təminatlar onlara da şamil edilir.